

ИЛИЯ БЕШКОВ
ОТ СВОБОДАТА ДО ДОН
КИХОТ И ОПАШКАТА НА
КРАВАТА

chitanka.info

Върху масата на Бешков видях неотдавна излезлите от печат „Сонети“ на Шекспир.

— Радвам се, че ги четете. Смятам, че са преведени добре.

— Прекрасни са. Изглежда, добре са преведени, но езикът не е достатъчен за Шекспир.

— Някои не биха се съгласили с вас. Те твърдят, че българският език е много богат.

— Българският език е действително богат, действен, голям, но за Шекспир — не е. Българският език е богат за деловите хора, богат е за религиозни изповедания, тъй като по дух е близък на Византия и на християнската култура — особено старобългарският език, който е синтетичен език. Но за Шекспир, за неговото земно разточителство, не е богат. Та нашият език не е любовен!...

— А Яворов?

— Яворовите произведения са изстъпление. Но любовта, както трябва да бъде отразена в поезията, ние я нямаме. Ние сме свити. Турците имат повече думи за любовта, макар и една любов малко коремна. В сонетите има такива обрати на мисълта — в тях любовта взема такива височини и после се снишава... За такива обрати на мисълта англичаните са по-горе от нас.

— Макар че минават за студени хора...

— Да. Светлината — и тя не топли, но има много голяма скорост...

— Преводачът на сонетите сега работи върху баладите на шотландския поет Робърт Бърнс.

— Не го познавам. Оставам си неграмотен в това отношение, както всички наши художници. Художникът не е поет. Той е много веществен. Нашите художници не познават словото и не си служат с него, понеже си служат с конкретни образи. А то е дяволска работа. Изобразителното изкуство винаги е било оспорвано, изрично е било забранявано именно от словото — ако се вземат религиозните движения като слово, като логос. Еврейската религия изрично го е забранявала. Забранява го и до днес. Мюсюлманската — също. Смятат го за магьосничество. Иконоборството също е едно преследване на изобразителното изкуство. Протестантите и до днес са против него. Доколкото са религиозни, те са против изображението, но в частния си живот приемат картината като граждани на една цивилизация. В

„Стария завет“ имаме голямото разточителство на Давид, на Соломон, но нито една рисунка. Така че, ако съвременните художници владеят словото и някои си служат с него, не трябва да го транспонират в образи. Художникът мисли повече с представи.

— Как посрещате появяването на новия вестник „Народна култура“?

— Аз съм малко скептик като карикатурист. Като чух, че излиза нов вестник, и като зная какви сили имаме, помислих, че едни и същи хора може би ще участвуват в него...

— Чест ще бъде за нашия вестник да публикува редовно ваши карикатури.

— Не зная... Видях статията на Атанас Божков за импресионизма.

— Която е написана твърде общо. Няма нищо за влиянието на импресионизма у нас.

— Той идва често у дома, пише един мой предговор. Много е млад още. Той може да пише във вестник, понеже силно се впечатлява, девствен е в мислите си, а изкуството винаги може да понесе една девственост, стига да не е съвсем наивна. Той е емоционален, пали се, но не познава опасните неща в изкуството.

— А именно?

— Не му познава дяволската страна. Той е диалектик по убеждение, но като е едносложен — не е диалектичен... Повече е склонен да словослави, да харесва възторжено. Може да отрече със същата леснина, както и да възхвали, но не може да направи и едното, и другото, което е всъщност изкуството. Това прави Шекспир. Единствено той го прави вдъхновено, безмилостно, могъщо и жертвено същевременно. Нямаме ние тази мяра. Ние псуваме ожесточено или хвалим до втръсване. Нямаме мезюр. Както казва Александър Дюма — той, Шекспир, е направил най-много след бога. Само това се е задоволил да каже...

ЗАЩО СЕ НАРИЧАМ ЖУРНАЛИСТ?

— Какво бихте казали за вашето творчество? Какво ви накара да станете карикатурист?

— Тези, така наречени обикновени въпроси, най-много затрудняват човека. То е все едно да попиташ някого: „Кога започнахте

да дишате, имате ли съзнание за това?“

Аз не съм убеден, че съм карикатурист. И сега не зная дали съм карикатурист. Пък и не знам какво значи да си карикатурист. От всичките думи в езика тази дума не значи нищо. Нито се знае откъде произлиза, нито има производни. Някои смятат, че произлиза от характер. Веднъж през фашистко време ми бяха дали пропуск в Народното събрание и в него ме бяха вписали по занятие „колакутарис“ — имаше шест грешки в думата. Аз не му се разсърдих на този началник, който го беше издал — той беше интелигентен човек. Но никой не ме спря да ми каже: „Чакай, тук не е определено точно какъв си ти. Тук има грешка.“ После, като застарях, видях, че животът не е само шега.

Много ми е неприятно, например в Академията, когато се заговори за изкуство, за творби на наши студенти и някои „майстори“ кажат: „Това вече е карикатура, не е никакво изкуство.“ Аз седя, слушам и кимам утвърдително. Така е! За да преценим истинското изкуство, противопоставяме го на понятието „карикатура“. Така че самите художници смятат тази проява на изкуството за много долна. А иначе си живеем заедно, получаваме заплатите заедно и дори се опитваме да се уважаваме... Става много неудобно. Ако човек не е малко по-интелигентен, би се отказал да носи това прозвище. Като имам пред вид всичките си грехове и недостатъци, смирено понасям и тоя упрек. Така дори не намирам основание да се оплача против тия художници, които имат моите недостатъци като човеци и като професионалисти, но не съзнават, че са толкова озлочестени като мен. Наистина — не е хубаво да живея цял живот с мисълта, че съм художник и творец на ценности. С такова самочувствие може да живее например патриархът или такива като него. Затова никога не съм се наричал художник, а журналист...

— Откога се смятате за журналист?

— От 1927 година, откакто съм член на дружеството на столичните журналисти. Бях стипендиант една година като художник, но на куфара ми стоеше надпис „журналист“; в „карт д’идантитè“ — също журналист. Никъде не съм се показвал като художник. И затова не участвувам в изложби. В книга — да. Във вестник — да, но на стена — не! Като ми кажат, че в някоя къща има нещо мое, не стъпвам там.

— През 1954 година на ул. „Раковски“ имаше една изложба и там гледах ваши работи.

— Вярно, че имаше фотоснимки на мои карикатури. Оригинали не съм давал. Аз не отидох да я видя. Мен ме е срам от тези неща.

БАЦИЛИТЕ И КАРИКАТУРАТА

— Какво може да се направи за развитието на българската карикатура?

— Но тя се развива. И според мен добре се развива. Тя не трябва обаче да се развива в повече, защото има опасност да се превърне в язва. Тя трябва да се развива толкова, колкото е нужно и естествено. Карикатурата се развива съобразно бацилите, които нападат даден обществен организъм и защитните сили на този организъм.

— Доколкото позволява да бъде критикуван...

— Да — доколкото позволява. Има хора, които не позволяват да бъдат съветвани и осмивани. Те се смятат за безпогрешни. Някои казват, както сега, че самокритиката е достатъчна. А карикатурата е критика, не — самокритика. Тя осмива. Има хора, които по много причини са твърдо убедени, че тяхното заболяване е изключение, или ако се появи такова, то само по себе си е здраве, разноската на което — между нас казано — я плащат другите. Всеки болен досажда на околните. Карикатурата е изцяло обществена проява. Тя живее само в обществото. Тя не може да бъде премахната от обществото. Тя или мълчи и си трае, или пък взема такива форми и вид, каквито ѝ се определят. А карикатуристът няма защо да съжалява за това, тъй като карикатурата не е много здравословна и за самия него.

— В какво се изразява?

— В това, че той трябва да борави с много неприлични неща; сам се огорчава и огрешава с чужди престъпления. Не е удоволствие да се прави карикатура. То значи съзнателно да вземеш чужди грехове на свой гръб. Все едно да имате един приятел, който всеки ден ви посвещава в своите лични извращения и грехове. Това ви натъжава, нали?

— Да, разбирам. Но нали задачата на карикатуриста е да се бори против тези грехове?

— Да се бори, да. Но един карикатурист не може да изживее удоволствието на един художник, който съзерцава. Той трябва да търси

винаги отрицанието на нещата и сам да страда от това. Тук карикатурата е жертвена. Ако един карикатурист започне да изживява удоволствие от осмиването на хората, той става вече пакостен, става клюкар. У нас има такава опасност — настъпила е и е вече ярко изразена. Карикатуристите ни изживяват някакво удоволствие. Затова, когато осъжда някого или го осмива, карикатуристът трябва да вложи вътре и съжалението, и драмата, за да има преживелица. Трябва да се заплащат нещата. Един открит недостатък трябва да се изкупи първо от карикатуриста — тогава има полза. Защото посоченият недостатък, ако не го изкупи някой, той не може да изчезне. Той не може да отиде у свинете или у говедата. Той трябва да бъде съпреживян от карикатуриста. Тук вече карикатурата преминава от присмеха в преживелицата, в драмата, в скръбта и тогава тя се задържа в съзнанието на хората като художествено произведение, а не като клюка. Какъвто и да ти е врагът, ти нямаш право да му отрежеш главата, без да пророниш за него една сълза. А малко рядко ще срещнете убийци, които първи да оплакват жертвите си.

— И все пак, как избрахте този вид творчество?

— Безкрайните неуредици — и политически, и морални — в нашия живот. И моите лични. Но кой знае: може би съчувствието и състраданието към другите ме насочи нататък... Не можеш да напишеш например хумористично писмо. Никой не се обяснява в любов по хумористичен начин, защото с това ще оскърби и любимата, и себе си. Карикатурата се проявява там, където има място за хумор. В любовта няма хумор.

— Ако не се лъжа, почнали сте още през Априлските събития, или малко по-рано?

— Да, по-рано — в 1921 — 1922 година. Беше по земеделско време. Тогава бях тук, в София, студент. Аз критикувах самия режим, макар че бях земеделец. Той като власт — както всяка власт — правеше и неща, които не са приятни на управляваните. Аз ги критикувах. Да не си правим никакви илюзии: така е винаги! Аз критикувах самата власт, а те ми казваха: „Какво правиш? Ти си наш човек!“ Какво значи „наш човек“? Аз правех карикатури, които бяха против неуредиците и нито на ум не ми е идвало, че съм престанал да бъда земеделец. И се оказа действително, че съм бил по-добър земеделец от някои други. Пряката задача на карикатурата е да

прецени и осъди една проява. Обаче това, което е по-ценно у нея, е, че тя, присъждайки, е принудена да проучи добре събитието и характера на това събитие. Именно в този втори пункт тя става изкуство. Личността, събитието, характерът, типът, обществото я правят изкуство. Тогава тя характеризира, конкретно типизира обществено съществуващите образи. И без това карикатурата продължава да изпълнява своята обществена функция, но тя не може да прерасне в изкуство.

— А защо опитите на някои художници да направят карикатурата изкуство са така плахи?

— Те ще бъдат плахи, ако има опасност, която да създава уплаха... Но дали такава уплаха има, дали някой застрашава, или карикатуристите сами се плашат като деца от Баба Меца — не зная. Има действително заплашени хора, а има и уплашени хора. Изплашен е тъкмо този, който заплашва!...

ТОВА БЕШЕ ЕДНА ТОТАЛНА ЛУДОСТ

— Моля ви, разкажете за някои срещи с културни дейци, привърженици на нелегалния Отечествен фронт през периода 1942 — 1944 година.

— Възможно е да е имало такива срещи, но никой не ме е уведомявал предварително за характера на тези срещи. Бил съм някъде неофициално, не мога да си спомня точно. Усещал съм, че има някаква организация, тъй като аз винаги съм бил осведомен за събитията, но никой не ме е натоварвал със задачи.

— Не е било необходимо...

— Да, не е било необходимо, тъй като съм бил винаги осведомен, ако съдим от направеното. Сега, като погледнем назад през толкова години — 30 години — не може да се намери грешка или заблуждение. Ако бях информиран, сигурно биха се намерили грешки. Но лично аз не съм направил грешки. Един инстинкт, или усет, или мяра на осведомяването, са били сигурният път да избягвам чуждите грешки. Защото много хора, пламенни привърженици към някое движение, са изложени на възможността да сгрешат повече, отколкото такива скептици като мен. И те не го правят за своя полза, макар че е възможно увлечението да бъде и користоно. Винаги, когато съм давал път на личната си ненавист към някои от представителите на ужасните

режими в миналото, не съм успявал да направя добри карикатури. В такива случаи карикатурата бързо се превръща в пасквил.

— Спомням си една ваша карикатура от 1940 година, публикувана във в. „Стършел“, която ярко изразява омраза към фашистките политици.

— Вие можете да я схващате така, но аз когато съм я рисувал, не съм изживявал омраза.

— Но как може да се обясни, че тя е така целенасочена?

— За мен тя се е открила като една истина, а истината не носи температурата на увлечението.

— Това е отношение!

— Да, отношение. Но в него има преживелица. Ако вие ми причините сега всички възможни беди и си отидете, аз си казвам: „Гледай го този човек какъв е!“ И сядам да ви търся еквивалентния образ. Ако сте ме наругали, няма да ви наричам грозен и как ме ругаете. Асоциациите започват да работят и аз малко по малко идвам до извода: „Ето, този човек е едно говедо.“ Полека-лека оттук изкарвам едно рогле, после — друго. И понеже съм прав в характеристиката, получава се едно говедо. Когато го рисувам, аз не го мразя, а го обмислям, съставям го. Карикатурата се прави винаги на другия ден след преживелицата. Тя е рационална. И затова на другия ден, като ме срещнете и ми кажете: „Какво сте направили?“ — аз ще зная, че това, което съм наричавал, е една действителност. Оттук смятам, че карикатурата е най-реалистичното изкуство, понеже създава една нова реалност. Еди-кой си върви из улиците: един министър-председател, наричан като прасе. Аз вече съм готов да го срещна като такъв. И няма да го обвиня повече. За мене е приключен спорът с него. В моето съзнание обаче той е прасе. У хората може да има известно негодувание от него, но у мен няма такова негодувание. И след това, ако искате да знаете, ми става жал за него. Чувствам се малко задължен към него. Това е сложен въпрос. Ако се яви известна ненавист към обекта, тя трябва да стихне. Иначе какво ще остане от този карикатурист!... Може би искате друго да запитате?

— Бихте ли разказали нещо от 1941 — 1944 година?

— Аз съм бил и антифашист. Тогава понятието антифашист не беше толкова на мода. Карикатуристите, или аз поне — не съм се интересувал как ще наречеш един човек: фашист или антифашист.

Непосредствено усещах хитлеристката проява, понеже това в края на краищата беше един климат, който всеки човек усеща и на който реагира по своему. Аз долавях това непосредствено. Впоследствие се оказа, че съм бил много голям антифашист, а съм реагирал срещу един опасен политически климат. Писанията и глупостите в нашите вестници, користта и тъпотата на нашите политици върху фона на здравия разум у обикновените граждани се очертаха по-ярко и ме накараха да застъпвам становища против този фашизъм и хитлеризъм. Защото според мен нямаше нито една разумна проява у фашизма. Аз не можех да го сравнявам със самия него, а бях принуден да му противопоставям ония, които обективно го преценяваха. Затова го характеризирах с тях. Той не ме съблазни нито веднъж с нещо разумно и полезно. Това беше една тотална лудост!...

— Фашизмът?

— Да, фашизмът. У нас той не се разрази със свойствената си стихия, но дори мълчаливото съгласие на последователите му го правеше достатъчно противен и непоносим... Аз тогава се възмущавах от хладнокръвното човеконенавистничество в убиването на човека, мисълта и словото, изречено в „Майн Кампф“. Там лежи ужасът на фашизма. Той лежи и в тайните им документи и в секретните неща, защото в явните неща и най-големият престъпник се мъчи да камуфлира престъплението. Но когато човек прочете даже един ред от „Майн Кампф“ или от Корана, цял настръхва. Виждате ли къде е работата? Че си причинил зло на някой и това си го направил от страх да не бъдеш ти самият на неговото място — още нищо не значи. Но когато ти правиш злото хладнокръвно, спокойно, методично, с дълбоко убеждение в правотата си — това е ужас!

— Такава опасност има ли на Запад?

— Не зная. Какво да ви кажа?... Не го виждам така в тази степен и така кристализирано, както при хитлеризма. Прояви подобни има, но още не съм видял отразено в словото, ясно кристализирано човеконенавистничество, макар че много се злоупотребява с тази дума.

— Смятате ли, че тя не е много подходяща.

— Думата е хубава и определя тези състояния. Тя именно е мярката, но сега не се безпокоя толкова. Не виждам нов Хитлер. Ако той се появи, ще го позная моментално.

— Дори никакви ли симптоми няма в момента?

— Няма. Нямаме „Майн Кампф“. Има разни „бели“ и „сини“ книги, но „Майн Кампф“ няма. Нищо не става в света, ако не е изречено.

— И все пак правят се опити в Западна Германия, в Съединените американски щати за възраждането на фашизма в нова форма. Има такава реална опасност.

— Мисля, че не бива да отиваме далеч в надценяване на опасностите, понеже в много случаи това именно създава самата опасност! Бедата се привързва към неспокойните люде...

— Но крясъци има.

— Да, крясъци има, но тях ги има и на сватба...

— Да се върнем в България!

— Ние сме в България. Може би искате да ви кажа някаква сензация. Едва ли ще мога...

СВОБОДАТА

— Човек трябва да вложи в едно дело честните си усилия и припряно да не иска повече. Той трябва да изисква максимум от себе си и по-малко от другите. В това се състои свободата. Най-великият закон, по който единствено трябва да бъдем съдени, е законът на свободата. Но да бъдем съдени, не оправдавани. Това е свободата — да се натоварваш сам повече, отколкото да товариш другите! В този смисъл няма защо да чакаш други да ти я дадат. Като си я имаш, трябва да имаш стойности да я заплатиш. Ама не така, както я изискват на улицата, както я иска мнозинството, а вътре в себе си да я търсиш! Трябва да знаеш да я цениш. Да знаеш какво задължение е свободата. Ако не знаеш това — нямаш право да я искаш. Свободата е според мен единствено достоен обект за изучаване. Аз мисля, че нашите деди и прадеди преди Освобождението са разглеждали по-сериозно проблема за свободата. Затова с всичко, което са написали и извършили за нея, кръвта, която са пролели за нея, са по-ясни и убедителни, отколкото празните думи за свобода. Резултатите и гордостта от така разбраната свобода са по-трайни и по-полезни. Левски е кристално ясен.

На едно събрание преди няколко години ме помолиха да се изкажа за хумора. Мен ми хрумна нещо. Казах, че народът, държавата като организация, е една крава, млечна крава, ползата от която всички сме осъзнали. Тя трябва да се храни добре, за да може да даде повече

мляко. И за тази цел тя има опашка. С нея непрекъснато се пази от мухите, които дразнят нервната ѝ система. Хуморът е опашката на кравата — да я пази от мухите! Намира се на най-неприличното място, конфузно положение. Като си помисли човек: опашката, под опашката и т.н. Но явно е, че има полза. Никъде не сте видели крава с отрязана опашка. И не бива да се реже опашката на кравата. Това е! Всеки, който се занимава с хумор, има основанийето да се срамува, че е на такова неприлично място. Но опашката е продължение на гръбначния мозък, който единствено се свързва с главния мозък.

Следователно, опашката не минава през корема. А някои наши карикатуристи мислят, че могат да минат и през корема; да ядат, да пият и да вършат същата работа. Опашката е мозък и умение, макар и на неприлично място...

— Как реагираха присъстващите?

— Понеже имаше много обрати: опашка под опашката, крава — едни реагираха така, други иначе. Когато им казах по-нататък, че не минава през корема, през лакомията — те се разсърдиха. Та, искам да кажа, че не бива да се реже опашката на кравата. И понеже човек не е на четири крака и няма опашка, той има чувство за хумор, каквото никое друго животно няма. Мога много неща да ви кажа, но не ми отива на мен. Не обичам да се занимавам с действителните факти.

По време на съпротивителното движение дълго време като карикатурист бях сам. Бях само една опашка. Когато дойде 19 май, нашият вестник „Пладне“ спря. Ние не се съгласихме с тях. Като дойдоха и си показаха програмата, ние се въздържахме. Останахме приятели по заведенията, но общо сътрудничество с тях нямахме. Затова дълго време не сътрудничих. Аз и след това намирах вестници, където можех да работя. Например: „Вестник на вестниците“, „Камбана“. Където можеше да се яви нещо, аз го давах. Когато 19 май се изроди, а негово величество успя да се справи с тази амалгама и направи една мъгла — където можеше, излизах, по всякакъв начин и повод рисувах. Но ми се струва, че го правех някак си сам като карикатурист. Нямах опозиция, понеже диктатурата беше официално изявена, цензурата установена и на малцина идваше на ум, че могат да отидат против. Аз пък работех, не спрях да съм против, като смятах, че точно с този начин на изява съм полезен. Как съм вземал кураж да се обявя против царя, против прокурора, против цензурата! Сигурно съм

бил убеден, че това е от полза за народа. Иначе бих живял в съзнанието на хората, че съм един рушител, пакостник. Аз не съм анархист. Когато фашизмът се изяви, и аз се изясних. Врагът определя и теб. Щом той се изяви с открито становище, и аз го възприех за мой личен враг — излезнах насреща му и почнах да рисувам от свое име. Нямахме никаква организация и не можех да му изляза от името на Земеделския съюз или от името на някоя редакция. Случвало ми се е дори да плащам на редактора да помести мои карикатури. Не бях богат човек, но исках да излизат карикатурите ми. Това не значеше, че си създавам слава. Напротив — създавах си една неприятност повече. Така вървеше. Никой не ми искаше карикатури от вестниците, но аз сам носех и те ги печатаха. Където можех, казвах всичко, а където не можеше — малко с догадки. След това давах в „Камбана“, а по-късно в 1940 година — в „Стършел“. Аз не бях редактор, но явно е, че пишех много там — две-три карикатури на брой, интервюта. Средства не получавах. Ние нямахме пари, нямахме и редакция. Срецахме се по улиците, за да уговорим предстоящия брой. Работата беше „портативна“. Правех и неща, които не бяха много ясни, но човек трябваше да се провира през цензурата. Освен това — много цензори бяха уволнявани, затова че ми бяха приятели. Поемат риска, а след това ги уволняват. Не бяха съвсем строги към мен, но на края трябваше да спра, понеже имах неприятности с Дирекцията на полицията. Но пак не спрях. Те не спряха — и аз не спрях. Последните карикатури вече се печатаха във вестник „Мир“. Нямахме други вестници за мен. А „Мир“ беше интересен. Той като народняшки вестник беше русофилски. Стари русофили, но антикомунисти. Там ние, „антифашистите“, намирахме място. Това е характерно за България. В никоя друга страна няма такова наследено русофилство...

Отдавна не съм давал карикатури. Стана нужда да се помести една карикатура от 1953 година, която се оказа вярна и за 1957 година. И утре пак можеш да я напечаташ, понеже, ако е била вярна на времето, тя е вярна и сега. Но сега не мога да пиша, понеже, как да ви кажа, трябва да правя едnodневки или пък трябва, да премълчавам някои моменти, да ги пропускам. Карикатуристът не бива да се увлича в такава една сензационност.

ХУМОРЪТ — ОБЩЕСТВЕНА НЕОБХОДИМОСТ

— Познавате ли карикатуриста Вики? Той е един от най-големите английски карикатуристи.

— Зная го, но не много. Англия, поне от Шекспир насам, е включила хумора като обществена необходимост в своя живот. А у нас хуморът няма почетно място. Англия още с шутите осъзна необходимостта от хумора. Че как се роди Шекспир, как се роди английският хумор?

Аз ще ви кажа нещо за речта на английския крал Джордж VI. При свършване на войната той държа реч. Обръщайки се към английските си поданици, той каза: „Войната свърши. Мнозина няма да се завърнат. Тези, които се завърнат, няма да намерят домашните си. Нищо не мога да ви пожелаая, освен да възстановите вашето чувство за хумор.“ Кралят го казва това, разбирате ли! Всичко е разрушено, но той пожелава на английския народ да си възстанови чувството за хумор... Хуморът според мен е мярка за съществуване. Хуморът е интелигентност и характер. Сервантес, Шекспир, Дикенс, Молиер, Марк Твен и Гогол — тези шест души са гарантирали съществуването на цели народи. И ние имаме своите майстори. Базовият хумор например е прекрасен...

— Кога ще излезе нашият албум?

— Аз пратих карикатури, но какво ще излезе, не зная. Дадох ги на някаква редакционна колегия да избира.

— От кои години са те?

— От всички. Нови неща нямам, с малки изключения. Но пък да издаваш книга, без да има един по-дълъг период от време — няма смисъл. У нас не стават често такива издания. Но ако излязат, не ще е лошо. Когато излезе моят албум, малко ще се срамувам, както се срамувах и при стария албум. Но ще го отсрамувам и тоя...

— Всяка година в Лондон се издава един популярен албум от карикатури на Вики.

— Правилно е всяка година да се издава. Иначе те отиват във вестниците, губят се; ако ги извлечем оттам, тогава ще се види и цената им. Ако дълго време след събитието една карикатура задържа вниманието на човека, може да се говори горе-долу за изкуство.

— Бихме ли могли да очакваме карикатури за нашия вестник?

— Аз самият чакам да направя нещо, но болести много са ме нагънали и загубих малко вкуса към карикатурата. Ще ми се, като ми

поизраснаха децата, да се изявя пред тях като по-сериозен човек. Не искам да живеят със съзнанието, че баща им е несериозен човек. Правя опити за рисунки.

— Можем ли да очакваме някои рисунки?

— Правя опити. Но понеже съм заквасен от тая карикатура, нещо не излиза — не може да се размесва карикатурата с чистото изкуство. Получава се нещо ни риба, ни рак. Пък каквото и да направя, никой няма да повярва, че това не е карикатура... В една изложба имаше две-три мои мънички рисунки. Чета след това критиката за изложбата. В нея продължават да пишат: „Ето пак Бешков, който със своята сатира и жестока ирония...“ Каква сатира, каква жестока ирония намериха с тия рисунки? Там имаше две жени и една друга жена. Аз ги смятам за хубави рисунки, със здрав графичен език. Безспорно, че тези живи хора са определени и по време, и по класова принадлежност, но да се съглася с критиците, че това е сатира — не мога! Смятам, че всяко изобразително изкуство трябва да съдържа тези елементи. А някои наши художници рисуват човека въобще, или се губят в един никому ненужен естетизъм. Това е лъжеестетизъм!... Аз смятам тия рисунки съвсем не за карикатури, но те по навик ме правят карикатурист. Затова, изглежда, че моето съкровено желание „да се поправа“ на стари години, ще бъде безплодно. Обществото не ми позволява. Оставам си в проклятието на карикатурата. Боли ме черният дроб на същото основание. Нали там е злъчката. Оттам нататък цялата ми карангия е повредена и сега ще трябва според някои нравствени обяснения на света да търся всичките си герои, да им искам извинение и прочие, за да минат болките в черния дроб. Всичко се заплаща в живота!

МНОГО СЪМ РЕВНИВ КЪМ ДОН КИХОТ!

— Какво бихте препоръчали на вашия вестник?

— Жалко, че не съм чел вестника. Единственото нещо, което съм прочел, е стихотворението за Дон Кихот и с него не съм съгласен. Нищо по-тежко няма от това, да видиш един герой на една цивилизация, обърнат с краката нагоре. Дон Кихот с всичките си смешки, превъплъщения и прояви не успя да се обезобрази сам така, както поетът го направи. Сервантес остави Дон Кихот смешен за вечни времена заради нас — да ни утешава във всички положения, в които

изпадаме. Стихотворението с няколко реда ни отне тази придобивка, тази утеха. Сервантес направи всичко, за да покаже човека смешен и неудачен, за да не го направи убиец и злосторник. А го направиха злосторник и го лишиха от всички останали добродетели. Печална работа! Аз съм много ревнив към Дон Кихот. По случай 350-годишнината на Сервантес направих една карикатура и писах „Дон Кихот и Санчо Панса — приятели на хората.“ А тук излиза, че Дон Кихот е един враг на човека. Кой от двамата ни е прав?

— Вие сте прав.

— Имаш толкова живи хора за убиване — защо убиваш изградени герои? Може би авторът смята, че това е по-безнаказано. Но да вземеш именно Дон Кихот, да го убиеш в една своя творба и ръката ти да не се задържи — това е най-малкото една невнимателност.

Не бива да се развалят тия образи, защото не можем да изградим други. С какво ще живеем, ако ги нямаше?

И Санчо, и Дон Кихот! В същност това са едно и също нещо. Това е една струна, която веднъж ударена е Дон Кихот, веднъж — Санчо. Тя звучи ту като единия, ту като другия. Двата са неразделни, свързани в едно диалектическо единство. А застрелването на Росинант е още по-неопределимо убийство. Сервантес толкова е лишил Росинант от жизнени сили, за да отстрани всякаква завист към него, всякакви желания да го има някой, или да го убие. Толкова е слаб този кон, че събужда у нас милост. И Дон Кихот затова е изтънял толкова и е лишен от плът, от възможности — за да не го заподозре някой в користни цели. Санчо е дебел, но той се филтрира чрез слабото тяло на Дон Кихот. Ако не беше Дон Кихот, Санчо със своя търбух щеше да направи пакости на света. Дон Кихот е негоден да извърши злини. Росинант също. А излиза, че той е злосторник, който отива да завземе някакви чужди страни! Никакви страни не иска да завзема Дон Кихот. Санчо е този, който иска остров, но той не може да получи този остров, понеже неговото желание трябва да премине през Дон Кихот, а той убива това желание — то се счупва в неговото безкористие и немощта на Росинант. Дон Кихот спасява Санчо, а Санчо с тялото си намалява ударите, които трябва да получи Дон Кихот от неразумните. Това е съюзът между двата образа. Те взаимно си помагат. Авторът може би иска да обслужи един политически момент, но не е нужно да се залита толкова много. Дон Кихот е влюбен в една мръсна слугиня

Дулцинея и си причинява страдания по нея чрез думите на любовта. Санчо го гледа и му става жал. Този човек не е тръгнал да обича жените и златото — няма такива намерения у Дон Кихот. Той е негоден за това. Дон Кихот е окървавен, но не е кръвник. По слабото му тяло има кръв от това, че хората го бият. В копнежа си за подвизи той не посяга срещу съседния имот. Дон Кихот няма нищо. Земята, по която той ходи, не е имот за него. Той не носи ни кесия, ни дисаги — той никъде не плаща, у него няма намерения за тези неща. Санчо е този, който носи торбите и яденето. Дон Кихот не яде. Как поетът е можал!...

— Какво бихте препоръчали на вестника? Какви пожелания бихте отправили като един бъдещ сътрудник?

— Аз съм работил предимно с вестници и затова ви желая да гледате вестника ви да не спре. Първото нещо, което може да се пожелае на човека, е да живее и да бъде здрав. Сега ми са наум 40 вестници и списания, в които съм работил и които са издъхнали. Няма ги! Един вестник трябва да има дълголетие. По това ще разберем, че той е бил и мъдър. Аз не мога да ви препоръчам да бъдете мъдри. Това зависи от вас. Ако искате да му гарантирате дълъг живот, това ще бъде само по себе си една мъдрост. Бих ви пожелал това, вместо да отправям по-конкретни пожелания към вестника.

— Интересна е уводната статия на първия брой. Бихте ли хвърлили един поглед? Тя е от Александър Обретенов.

— Да... Интересно. Тук се говори за социалистически метод. Метод значи по старославянски козни. Например да си методичен, значи да правиш козни. Според мен по-правилно е понятието социалистически реализъм вместо социалистически метод. Аз социалистическия реализъм не го виждам ясно изразен, ако не смятаме само темата и съдържанието за изкуство. Не може сюжетът и темата да определят това. Тук поне художниците са доста смутени. Изисква се социалистически реализъм от нас, а ние не можем да го разпознаем от реализма въобще, от критическия реализъм...

Аз за себе си имам мярката, за да не се сбърквам и да не заменям всички тези понятия едно с друго, като смятам преживелицата за по-сериозно нещо. Аз вярвам само на автора, не на събитието, което е описано. Аз вярвам не на обективния случай и факт, а как авторът ги е преживял и пресъздал. С тези неща той е дал пълнотата на своята

преживелица, а не на фактите отвън, та дори и на тяхната историческа правдивост. И тя не е убедителна! С това не стигам до оная формула „Л'ар пур л'ар“... Аз вярвам повече на човека, отколкото на събитията извън него. И ако аз живея живота на човека — зная, че той е немислим извън преживелицата. В този случай изкуството като проява не трябва да свързва човека с външния свят, а със самия него.

Ще ви разкажа пак нещо интересно. На фронта всред най-големите ужаси един селянин-войник казва на другаря си: „Не зная какво става вън, но като гледам Генчо, косите ми настръхват.“ Следователно той, като гледа как другият преживява събитието, и той го преживява. Ето този селянин с тези прости думи разкрива целия смисъл на изкуството. В този смисъл изкуството е религия, свързващо (от религаре), а не развързващо. И ако хората се стремят да бъдат обективно верни на външния свят, а с това намаляват своята преживелица; или отиват към доклада, каквато тенденция има, ние развързваме хората, опустошаваме света. Тогава нямаме нужда от всички останали понятия, дори от понятието „реализъм“, понеже преживелицата е реализъм, колкото и странно да е това! От каквото и да е причинена тя, щом е развълнувала човека, а заедно с това е развълнувала и другия — тя е реализъм. Аз никога не бих отвел една любима жена между звездите, в галактиката — да умре от студ и след това да разчитам на любовта ѝ. Но ако мога с едно докосване да ѝ дам или да получа топлина, усещане — смятам това за достатъчно. Какъв по-огромен факт от съществуването на галактиката и на звездите! Но кой ще рискува да изложи на такъв студ едно същество, едно човешко сърце или една любов? Следователно — в центъра стои една преживелица. Аз чувствавам сега целия този спор уж сериозен, пък толкова безсърдечно и безсмислено повдигнат от умни хора. Или поставят прекомерно големи задачи на изкуството извън неговата субстанция, или са го лишили от всякакъв смисъл, от всякакви задачи и са го впрегнали със задницата напред. Стигна се дотам, че да наричат някои неща вулгарен натурализъм. Защо да е вулгарен? Значи има и не вулгарен. Ами вулгарността нали и тя е наша проява? Тя е проява на човека, на изкуството. Ако си вулгарен, ще направиш и вулгарен реализъм. Виждате ли докъде стигнахме? Почнахме да ругаем всичко, т.е. — себе си. И влагаме в това някаква си странна задъханост, припряност.

— Разбира се, излишни...

АНГЕЛ ДА, НО ЧОВЕК — НЕ

— Излишни. Да! По-просто, по-просто трябва. Инак се отваря място за абстракцията, за изумяващите неща. Много сме склонни към това. Така си намери място в човека и Пикасо. Гений, безспорно гений. Ангел да, но човек — не!

— Защо мислите така? Бихте ли поговорили малко повече за Пикасо и неговото творчество?

— Опасно е. Опасно е дори да се мисли за него. Веднъж написах десетина реда за себе си, за да си го определя, за да зная кога да не отивам там, кога да не го гледам, колко време мога да го гледам безнаказано... Написал съм тези неща, но те не могат да се използват, понеже е голям риск да се пише за Пикасо сега, когато той е нанесъл своята победа над света. После аз не се боя от него, а от тия, които се наричат негови. Той самият се изяснява такъв, какъвто е. Той е свръхестествен. Но всички последователи на Пикасо са отишли във фанатизма, както става обикновено. А фанатикът е страшно нещо, както са страшни всички хора, които нямат чувство за хумор. И у Пикасо, и у Толстой няма никакво чувство за хумор. Това за мен са двамата най-страшни хора, които са родени от жена и са стигнали полубоговете.

Ние вземаме всичко наготово. Не ми е удобно много да се изказвам по тези въпроси, а и никой не взема инициатива да се изкаже. Тук стои въпросът: „А туа дю кураж?“ Знаете ли защо? Защото става дума за творчески кураж, а не за кураж да се обявиш против този или онзи, да проявяваш бабайтлък. У нас въпросът за куража винаги се е свързвал с въпроса за политическия кураж. Оттук настъпва тази парализация, скованост. Ние сме всички като че ли противници! Откъде накъде? Аз не вярвам партията да мисли, че тук съществуват някакви врагове, понеже и тя не би могла да съществува спокойно, ако смята, че наоколо са врагове. Но ние трябва да си разрешим една творческа свобода на мисленето и да не ни мине и наум, че тази свобода е враждебна някому. Тази спойка трябва да се извършва в съзнанието...

— А кой може да я извърши?

— Тук може би трябва да се даде полезен пример от един човек. И той трябва да бъде освободен от всякакво подозрение. Мнителността трябва да отпадне от всички страни и среди и да се стигне до доверието. Мнителността е киселина, която разяжда всичко. При наличността на недоверие, ако човек проявява повече доверчивост, действително ще прояви излишен кураж!... Следователно, това е първата ни задача — да създадем доверието, да докажем нашата добронамереност, да я направим убедителна за тези, които се нуждаят от нея, които трябва да разчитат на нея; да дадем всички доказателства за нашата безопасност, за да се сдобием с наистина необходимата свобода на мисленето. Без това може да има някакъв живот, но изкуство — не. Аз не мога да си представя живота без изкуство, понеже то единствено има живот в себе си. Затова ви говорих по-рано за преживелицата като истинска проява на изкуството, на живота, на истината. Тя единствено е убедителна. В изкуството не фактите са убедителни, а аз съм убедителен. Фактите не правят сами изкуството, макар че сега са плъзнали фоторепортери и ни убеждават, че фотографическият апарат дава истината на една обективност. Ужас е това! Никаква истина няма във фотографическото виждане на света. Безкрайно много факти, които не са убедителни за никого. Защото са факти, които всеки човек може да узнае и без фотографиране. „Фактите говорят!“ Щом чуя този израз, млъквам. Няма нужда от никакво говорене. Като чета сега сонетите на Шекспир, виждам как у него се осъществява словото. Той изгражда небе над Англия. Шекспир изгради английската империя, макар че беше против нея. Той беше против нея, за да бъде империалист в областта на културата. Той приучи хората да мислят като него, за да мислят по английски. Шекспир расте, без да си отделя краката от земята. Какво благородство, каква сила! И не е чудно, че ние нямаме данни за неговия личен живот. Той няма личен живот. Той обобщава живота на всички.

4 февруари 1957

ЗАСЛУГИ

Имате удоволствието да четете тази книга благодарение на *Моята библиотека* и нейните всеотдайни помощници.

МОЯТА БИБЛИОТЕКА

<http://chitanka.info>

Вие също можете да помогнете за обогатяването на *Моята библиотека*. Посетете **работното ателие**, за да научите повече.